

OBITELJ KAO ZAJEDNICA OSOBA

Dr Vjekoslav BAJSIC

Razmišljajući o obitelji i braku, valja u prvom redu uočiti stvarnu razliku između ovih pojmova. U prvi mah sve se to čini vrlo povezano jedno s drugim, barem u svagdašnjem životu, no pojmovi ne znače isto. Postoje razni pokušaji da se brak i obitelj međusobno sistematski povežu, odnosno svedu jedno na drugo. Zna se da postoje razni tipovi obitelji u raznim kulturama u vremenu i prostoru. Moderni sociolozi, čini se, dolaze do zaključka da je obitelj zapravo nešto primarno, jednostavno dana stvarnost, koja se ne može korisno svesti na nešto drugo. Ona je na neki način *ens sui generis*, rekli bi skolastici. Riječ je o izvornoj, posebno zajednici ljudi koju danas otprilike ovako definiraju: skupina svoje vrste koja svoje članove međusobno povezuje intimnim osjećajem, suradnjom i međusobnim pomaganjem; odnosi imaju značaj intimnosti i zajedništva unutar skupine; ta se skupina uostalom i sama reproducira (R. König). Obitelj je, dakle, širi pojam od braka, tako da bi brak bio samo ono reproduktivno zajedništvo unutar obitelji.

Očito je da je tu pred očima obitelj kako je nalazimo u većini povijesnih ili primitivnih kultura, gdje ona obuhvaća prilično velik broj članova. Ženidbom se osigurava biološki i sociološki kontinuitet skupine i gotovo uvijek njezina povezanost s drugim obiteljima. Nije slučajno što je npr. u srednjem vijeku posao ženidbe bio vrlo usko povezan s politikom dinastije. Tadašnja je povijest Evrope zapravo povijest vladajućih obitelji. Razumljivo je da su, usput rečeno, kao i u mnogim primitivnijim kulturama, osjećaji bračnih partnera — koji danas stoje u prvom planu — morali popustiti interesima obitelji ili samom sustavu obiteljske vladavine. To je dobro imati na umu ako se žele uočiti razlike koje postoje između takvoga društva i današnjih prilika. Poznato je npr. koliko su bile teškoće da se adekvatno na hrvatski prevede riječ »*famulus*« u rimskom kanonu. Rimska je obitelj obuhvaćala ljude različitog pravnog statusa koji dapače i nisu bili u biološkoj rodbinskoj vezi s *pater familias*, ali su činili skupinu koja odgovara netom navedenoj Königovoj definiciji. Takva obitelj ne postoji više u našoj kulturnoj sredini pa nije čudo da nismo našli adekvatne riječi za njezina člana.

Ako, dakle, govorimo o obitelji, ne bismo smjeli u prvom redu imati pred očima njezinu reproduktivnu funkciju — koja joj je inače bitna i osigurava joj stabilnost u vremenu — nego više njezin aspekt zajedništva koji tu skupinu ljudi čini prema unutra i prema van posebno jedinstve-

nom. Ako imamo neke probleme s današnjom obitelji, jer ih i ona sama ima, onda se ne bismo smjeli zaustaviti samo na bračnom aspektu, tj. pitanju odnosa između bračnih partnera u biološkom i moralnom smislu riječi. Ako uočimo samo brak i bračnu vezu, onda, dakako, možemo govoriti samo o reproduktivnim pitanjima, ali ona zapravo u velikoj mjeri ovise o obiteljskoj stvarnosti, tj. o situiranju bračnih partnera unutar obiteljske skupine i njezina položaja unutar društva i ekonomskih datosti nekog vremena i prostora. Kod vrste homo sapiens otac i majka u prvom su redu socijalne funkcije. Dijete i nakon rođenja još dugo — katkada i vrlo dugo — ostaje u socijalnoj gestaciji obitelji dobivajući tek ovdje sve one karakteristike koje ga čine specifično ljudskim društvenim bićem. Svoju biološku povezanost s majkom i ocem doznaje tek kasnije. Pogotovo što se tiče oca, informacija je na neki način »znanstvena«, tj. nije spontana. Razumijevanje bračnih odnosa — barem u našoj kulturi — sazrijeva u mladim članova obitelji tek relativno kasno, tj. u doba spolnog sazrijevanja i polakog osamostaljivanja prema reproduktivnoj zajednici.

Ako ovdje kao svećenici govorimo o problemima obitelji, onda se čini da bi valjalo obuhvatiti stvarnost više cjelovito. Nije naime samo pitanje što bi s moralne strane trebalo zahtijevati, ili što nam se čini da bismo morali zahtijevati, nego bi možda bilo bolje pogledati najprije što se uopće može u današnjim prilikama učiniti za obitelj. (Pretpostavlja se da znamo kakva bi trebala biti.) Nije dosta da liječnik učini »svoje« bolesniku, nego bi se trebao potruditi da vidi što se još uopće može s njim učiniti. Naravno, ako mu je stalo do bolesnika. Cjelovito promatranje uključuje i društvenu, strukturalnu stranu, a ne samo stranu individualnog morala. Inače se lako može dogoditi da pojedincima stavljamo na leđa terete koje ne mogu nositi. Često su to opterećenja izvana i predstavljaju zapravo nesuglasje između tradicionalnog oblika obitelji, njezinih vrednota i današnje okoline koja je takvoj obitelji sve manje sklona. Učenjaci kažu da idealnom astronautu ne trebaju noge; u svemirskoj kapsuli ionako ne može šetati, tako da su one samo mrtav teret za koji se troše tone suvišnog goriva u prvom stupnju rakete. I današnji moderni svijet učinio je štošta suvišnim unutar tradicionalne obitelji. Pitanje bi, dakle, u prvom redu bilo: U kakvom obliku može još danas postojati to što se naziva obitelj? Na tom horizontu možemo zatim pokušati odrediti naše dužnosti, jer jedino tako gradimo na nečem stvarnom.

Sociolozi kažu da se zbog pokretnosti modernog života, nestalnosti veza između ljudi, mnoštva raznorodnih informacija koje nam se svaki dan nameću, tako da sudjelujemo u životu cijeloga svijeta, a ne više samo svojega sela — građanin je danas preko televizije bolje informiran o izraelskoj granici nego o vlastitom susjedu — zamršenosti i isprepletenosti društvenih uloga, krize tradicionalnih nosećih vrednota itd. — današnja obitelj vrlo razlikuje od nekadašnje ili one obitelji koja još postoji u nerazvijenom ambijentu. U tom smislu rado se govori o dezintegraciji i dezorganizaciji obitelji. Nekada je obitelj kao takva imala veliko značenje na svim područjima javnoga života: u politici, ekonomiji, religiji, pravu i sl. Riječ je tu, dakako, većinom o relativno velikim obiteljima, s velikim brojem odraslih članova, dakle o čitavom rod-

binstvu. Poznato je npr. koliko još danas članovi južnotalijanske obitelji u javnosti brane interese obitelji, poznato je da krvna osveta pogađa zapravo obitelj, a ne pojedinačnog člana koji je kao individuum u tom smislu nevažan: nije riječ da se kazni krivac, nego njegov rod. No danas je društvena svijest zbog raznolikosti života i uloga toliko izdiferencirana da obitelj više ne može biti nosilac te svijesti. Obitelj prestaje imati javnu ulogu i ne nastupa više kao nešto jedinstveno u javnom životu. Individuum je nosilac uloga javnog života. Zato danas članovi obitelji mogu biti različita političkog mišljenja i funkcije, različitih religija, različitih ekonomskih interesa, a da se obitelj ne raspadne. Ona se naime posve povukla s javne pozornice u intimnost i poistovjećuje se sve više, gotovo potpuno, s reproduktivnom stanicom. Zato danas tako lako dolazi do pomutnje između pojma obitelji i pojma braka, jer se praktički obiteljska zajednica identificira u većini slučajeva s bračnom zajednicom. Privatizacija obitelji danas se posebno naglašava. Čovjek se povlači iz svojih dnevnih muka u javnom životu u intimnost i zaklonjenost obitelji, tj. u drugovanje s bračnim partnerom i djecom. Razumljivo je dakle da se i obiteljski odnosi, zbog te privatizacije, kreću sve više u intimnoj sferi i da vrednote intimne sfere postaju sve važnije i potiskuju vrednote koje vladaju odnosima u javnom životu (ili bi njima trebale vladati). Nekada je u »integriranim« obiteljima npr. izbor bračnoga druga ovisio posvema o interesima velike obitelji. Otac je sinu tražio djevojku i brakovi su se sklapali po dogovoru između obitelji. Danas se to smatra barbarskim običajem, jer je zbog privatizacije obitelji postalo nezamislivo da bi se u odnose između bračnih partnera, koji su posve isključeni iz javnih interesa, mogao miješati još netko drugi sa svojim interesima: izbor bračnoga druga smatra se posvema stvar »ljubavi«, tj. pripada intimnoj sferi partnera. Kad je obitelj imala veliku ulogu u javnom društvenom životu, onda je i javnost bila uvelike zainteresirana za pravila obiteljskog života i strogo je štitila bračni i obiteljski moral, jer je kršenjem tih pravila bila ugrožena obitelj i njezini odnosi prema ostalim obiteljima, a preko toga i uređenje javnoga života. Danas, kad je obitelj privatizirana, društvo nema više nekih jasnih interesa za bračni moral koji bi jamčio stabilnost obitelji. Da nestabilnost obitelji, razvodi braka, nezbrinuta djeca, psihološka i sociološka šteta nekako nisu u redu, to se danas donekle osjeća, ali društvo zapravo spontano ne poduzima nekih težih zahvata. Naprotiv, nekada se preljubnica kamenovala. Bračna nevjera danas je privatna stvar koja ne dolazi nužno u sukob s nekim društvenim interesima.

S te strane je također moguće donekle protumačiti tzv. današnju seksualizaciju javnoga života. Kako se obitelj povukla iz javnosti, to je javnost postala indiferentna prema nekadašnjim normama života bračne zajednice kao reproduktivne skupine unutar obitelji. Samo društvo spontano ne podržava više nikakvih zabrana na tom polju tako da u javnosti prevladavaju u vezi s tim područjem razni drugi interesi koji su suprotni tradicionalnom ponašanju.

Kako je obitelj sve više privatna stvar, tako je i njezina reproduktivnost postala privatna stvar. Dok je obitelj imala važnu političku, ekonomsku, religioznu itd. ulogu u društvu, bili su elementi njezina društvenog važenja od prvotne vrijednosti. Jedan je od prvih brojnost njezinih

članova. Danas brojnost obitelji ne donosi nikakvih društvenih prednosti, nego upravo obratno. A privatna i intimna dimenzija obitelji, tj. doživljavanje partnerstva upravo zahtijeva manji broj djece. Roditelji nemaju više nikakvih »stvarnih« interesa da rađaju djecu. Dijete se rodi iz potrebe da se doživi i to.

Druga crta u današnjem razvoju obitelji jest tzv. dezorganizacija obitelji. Dok dezintegracija naznačuje odnose obitelji prema društvenoj svijesti i javnom životu, dezorganizacija naznačuje događanje prema unutra. Veze između članova obitelji (uvijek se misli tradicionalna velika obitelj) postaju sve labavije, tako da se stvarna obitelj u smislu zajedničkog života, ciljeva i intimnih odnosa svodi gotovo isključivo na reproduktivnu skupinu. Kod mladih obitelji često su još prisutni djed ili baka. Zanimljivo je da sociolozi obitelj s tri člana (otac, majka, dijete) jedva još smatraju obitelji. Gotovo bi se ispravnije govorilo o bračnim drugovima s jednim djetetom. Taj krajnji slučaj postaje danas sve više nečim redovitim. Obitelj dapače postaje nešto manje od braka, jer se obiteljska zajednica često raspada prije prirodnog svršetka braka. Djeca, naime, ne ostaju redovito u obitelji, nego se danas većinom nakon svoje 20. godine, ili nešto kasnije, osamostaljuju i ostavljaju roditelje, tako da ima sve više slučajeva da roditelji, tj. bračni partneri, iza nekog vremena opet ostaju sami udvoje. Nema više patrijarha.

U samoj obitelji stvarne veze daleko su labavije. Djeca nisu upućena na iskustvo roditelja za svoju budućnost; uključila se škola i razni drugi odnosi koji slabe i otežavaju veze s roditeljima. A i sami roditelji nemaju više zajedničkih interesa prema okolini: svaki od njih radi na drugom radnom mjestu i pripada još nekoj drugoj zajednici interesa. Zajedničko je kućanstvo, u kojemu sve manje vlada klasična podjela rada. Stan i kućanstvo područje je života intimnosti a ne više materijalna osnovica — tvrđava i garancija za opstanak. Jačaju, naprotiv, unutarnje, psihološke veze — koje su zapravo i jedino što drži takvu obitelj na okupu. One mogu dapače dovesti do psiholoških preopterećenosti članova, pogotovo djeteta. U velikoj obitelji dijete ide od ruke do ruke jedne intimne ali mnogobrojne zajednice te uživa osjećaj sigurnosti u mnogo većoj mjeri nego danas kad je intimno vezano uz jednu ili dvije osobe, a vrlo često je i osamljeno. Jaka veza s jednom osobom prenosi jače i psihološke manjke te osobe na dijete. Ako se uzme u obzir današnji nestanak intimnosti iz javnog života, iz kojega je nestala obitelj, i emotivno opterećenje pojedinaca koji se sa svim svojim emotivnim potrebama vraćaju u obitelj i tamo traže utjehu i zadovoljstvo, onda je jasno da su i djeca sve više opterećena takvim prejakim i nesređenim emotivnim vezama. Možda je to jedan od glavnih razloga sve većem broju emotivno labilnih i neuravnoteženih osoba u današnjem društvu i sve naglašenijim zahtjevima za intimizacijom javnoga života. Dosta je pomisliti na pokret hipija.

U tom smjeru ide i tendencija da se dimenzije osobnog doživljavanja obiteljskog ili partnerskog zajedništva odijele od stvarnih aspekata takvog zajedništva i njihove društvene dinamike. Motivi stabilnosti — ili postojanja — današnje male obitelji sve manje su društvene, ekonomske, političke prirode (rekli smo da se obitelj povlači u sferu intimnosti i privatnosti) tako da gotovo jedini neposredno valjan motiv ostaje

intimna povezanost partnera. Zato se spontano zadnjih decenija i s crkvene strane sve više naglašava vrijednost tih i takvih odnosa između partnera na cjelovitom planu osobe. Bračni moral postaje više personalan. Time se samo nužno priznaje stvarno stanje stvari.

Dezintegracija i dezorganizacija obitelji danas su u modernom društvu činjenice uvjetovane samom današnjom strukturom društva i okoline koju je takvo društvo stvorilo. Kao što se kompliciranije molekule nekog kemijskog spoja zbog povišene temperature — dakle: mobilnosti elemenata — raspadaju na jednostavnije grupe, isto se to događa i s prirodnim »spojem« obitelji zbog mobilnosti današnjeg društva. Dodiri su mnogobrojniji, ali slabiji, razlike između pojedinaca i grupa veće, no zato su svi odnosi mnogo manje postojani i sigurni. Ne želimo ovdje odlučiti, što je dobro, a što zlo — sigurno je samo da nam nije lagodno. Stare uobičajene mjere prestaju vrijediti, jer nemaju više što mjeriti. Važno je, naprotiv, uočiti da je taj proces — kažu sociolozi — ireverzibilan. Ako ne dođe do neke strahovite katastrofe, koja bi današnju zapadnu kulturu bacila natrag za koje tisućljeće, nije nikako vjerojatno da bi se obitelj mogla vratiti u svoje nekadašnje oblike i zauzeti svoju nekadašnju ulogu. S tim valja računati ako se ozbiljno žele riješiti neki problemi ovih današnjih ostataka kojima još pridajemo staro ime obitelji.

Na to bi također trebalo misliti kad se danas postavljaju zahtjevi bračnim drugovima na takav način kao da je još uvijek riječ o nekadašnjoj obitelji i društvenom ambijentu u kojem je živjela, koji je nosila i koji ju je također potpomagao i čuvao. Tu bismo, radi mjere i usporidbe, morali misliti na naše svećeničke i redovničke prilike. Ako od onih koji žive u celibatu zahtijevamo čitav niz pravila ponašanja i kontrole, duhovni život, posebno ustrojstvo života itd. da bi s uspjehom i dostojno mogli obdržavati ono na što su se zavjetovali — a ipak ima problema — ne vidi se kako se može nešto slično tražiti od obitelji koja danas, naprotiv, izvana nema gotovo nikakva oslonca, nego je dapače izložena velikim pritiscima i nevoljama. Pomislimo na olako sklopljene brakove, na ekonomski ugrožene obitelji, na razdvojene obitelji i sl. Sociolozi kažu da je zbog dezintegracije i dezorganizacije obitelji danas gotovo jedina veza koja ima jamčiti stabilnost obitelji prirodna ljubav između partnera. A ljubav je, kako je poznato, previše krhka stvar da bi mogla izdržati tolik teret. Nije, dakle, čudo što postoje toliki nesređeni brakovi i toliki rastavljeni supruzi. Ako se Crkva, da bi uspješno održala celibat, ne oslanja samo na osjećaj pojedinca prema religioznim vrednotama, nego je poduzela i poduzima čitav niz izvanjskih mjera koje ga moraju poduprijeti i pomoći ljudima da donekle uspješno prebrode vremena krize, kako se može očekivati da će bračna veza potrajati ako joj se izvana ne pruža gotovo nikakva pomoć, nego se čitav teret nesređenih obitelji stavlja na savjesti pojedinaca? Ako bi pojedinac sam mogao sve, čemu bi onda postojala Crkva kao stvarno zajedništvo? No poznato je iz provedenih statistika da se religija kod nas u većini prenosi preko obitelji, tj. većina mladih koji vjeruju, vjeruju zato jer potječu iz vjernih obitelji. Neposredno djelovanje crkvenih službenika gotovo je nezatno. Ako je tomu tako, onda bi valjalo reći da Crkva počiva na obitelji, što uostalom nesvjesno i osjećamo kad nam je do

kršćanske obitelji toliko stalo. Znamo također da na našem terenu ima vrlo malo obraćenja, tj. da se Crkva održava ili — možda — širi praktički isključivo u obitelji i preko obitelji. Iz toga bi valjalo izvesti zaključke. To znači da je u ovoj Crkvi što se tiče njezina kontinuiteta obitelj najvitalniji, ili gotovo jedini vitalan element; da sve ostalo što se tiče održavanja i širenja Crkve ima vrlo malo *neposredne* važnosti. Nadalje, da Crkva kakva je danas ne može obitelji pružiti gotovo nikakve pomoći, *jer ona živi od obitelji, a ne obitelj od nje*. Napokon, da današnje prilike razaraju obitelj i preko obitelji Crkvu i da se Crkva kakva jest tomu ne može oduprijeti ako se već sama obitelj kao zajednica, koja je jača, ne može oduprijeti, pa ni uz svu pomoć Crkve. Nije pitanje u tom kakva ćemo pravila postaviti članovima obitelji za njihov kršćanski život, nego kako stvarno očuvati tu zajednicu koja nam je toliko važna. Da u tom grmu negdje leži zec, to se danas sve više osjeća i zato se toliko vapi za Crkvom kao *zajednicom* koja bi bila jača nego današnja obitelj i mogla biti oslonac toj obitelji u njezinoj ugroženosti. No takve stvarne crkvene zajednice koja bi doista bila skupina ljudi intimnih odnosa i dubokih zajedničkih interesa, koja se također *sama* reproducira duhovnim rađanjem (obraćenjima) a ne samo biološkim pribrajanjem svojih članova, danas jednostavno, uza svu viku za i protiv, nema.

I Crkva je naime (kao Božja obitelj) već odavna pogođena dezintegracijom: postala je područje intimiteta, privatnosti i bijega od svijeta i svagdašnjeg života — i dezorganizacijom: njezini članovi imaju sve manje zajedničkih interesa i sve manje svijesti o zajedništvu i to dobrim dijelom upravo zbog dezintegracije. Kakvi zajednički interesi postoje ako svatko prilazi samo službeniku te Crkve iz svojih čisto intimnih potreba i crkvu, tj. crkveni prostor i sliku sveca treba samo kao mjesto nutarnjeg osjećanja i utjehe, slično suprugu koji se nakon naporna dana utječe toplini bračne ložnice. Zanimljivo je da se koncilaska reforma u biti kreće protiv dezintegracije i dezorganizacije Crkve. Dosta je pomisliti na shemu »Crkva u suvremenom svijetu«, na ono što se u raznim dokumentima kaže o ulozi svakog vjernika u Crkvi i o Crkvi kao zajedništvu božjega naroda. No intimističke tendencije — dosta je pomisliti na neke vrlo žilave pobožnosti — ostaju jednako jake tako da se i samo zajedništvo često shvaća i traži samo kao utočište osamljenih i ranjenih. Najžalosnije jest što moramo priznati da se osim teoretskih, makar i vrlo upornih i glasnih zahtjeva, ne vidi ništa stvarno novo što bi Crkvu počelo voditi novim smjerom. Kao da je socijalna logika jača od Božje riječi.

Možda je potrebno iznijeti još nešto od te logike. Kako se danas, tj. već nekoliko decenija u Crkvi nesvjesno osjeća da stabilnost obitelji sve više ovisi o međusobnom osjećaju ljubavi supruga a ne o zakonima, javnom mnijenju, rodbini, ekonomskim razlozima ili motivima dinastijske politike i sigurnosti, to se sve više naglašuje vrijednost tih osjećaja. Oni dobivaju apsolutnu, tj. personalnu vrijednost. Dakako da se i seksualnost integrira i s te strane pozitivno ocjenjuje, a rađanje djece kao motiv stabilnosti slabi. Takva valorizacija braka kao partnerstva u ljubavi koja predstavlja izvanredno veliku vrijednost za čovjeka — što je logično, jer mora dati gotovo isključivu emotivnu podlogu za životnu trajnost i stabilnost braka — postaje najjednom emotivni problem za

one koji žive u celibatu. Ako se nekada *commercium matrimoniale* makar samo podsvjesno smatrao nečim nečistim — kako se često prikazuje u ascetičkoj literaturi koja želi istaći čistoću i vrijednost celibata — to nije bilo teško emotivno motivirati celibat, pogotovo ako su se uvažile antropološke teorije o značenju i vrijednosti žene. Ako se danas uz promijenjeno antropološko vrednovanje žene stvari iz netom spomenutih razloga iznose u vrlo pozitivnom svjetlu, jasno je da nije lako konkretno motivirati celibat. Odatle, dijelom, i njegova kriza. Jasno je da posvećeni celibat nije bilo kakvo beženstvo i da se danas ne može motivirati navodnom nečistoćom bilo žene bilo bračnih čina. Ako je celibat beženstvo radi kraljevstva Božjega, onda bi danas taj motiv — u svojoj konkretnosti, a ne samo kao intelektualni postulat — jedini bio u stanju da konkretni celibat i stvarno opravda, tj. omogući čovjeku da *radosna srca*, nepodijeljeno i bez potajna žaljenja prihvati to slobodno stanje radi kraljevstva Božjega. No tu se opet sa žaljenjem mora konstatirati — analiza je vrlo instruktivna — da ima malo kršćana celibataraca koje kraljevstvo Božje kao konkretan doživljaj tako ispunja kao bračna ljubav partnere jednog uspjelog braka. Iz toga se samo vidi koliko na račun raznih stranačkih borbi za ideje i navike zanemarujemo neka fundamentalna pitanja kao što je ovo: Što je zapravo danas kraljevstvo Božje u srcima kršćana? Je li to doista biser ili blago u njivi za koje se *radosna srca* prodaje sve što se posjeduje? Ili se živi iz nekih navika, kompleksa i silom prilika?

No vratimo se problemu obitelji!

Rečeno je da u današnjim prilikama postoji tendencija prema dezintegraciji i dezorganizaciji obitelji, da će se ta tendencija ubuduće još samo povećavati. Motivi stabilnosti premještaju se sve više u intimnu osobnu sferu partnerskog doživljavanja. Ako je Crkvi stalo do obitelji — što je očito — morali bismo u našim nastojanjima poći od onoga što još postoji, držati se onoga kuda se razvoj kreće i nastojati da se na tim temeljima postignu što bolji rezultati. Ako obiteljske veze kao takve slabe i sve više izlazi na površinu individuum koji tek iz svoje totalnosti i svijesti te totalnosti ulazi u neko zajedništvo (koje je onda neke druge vrste nego u starinskoj veleobitelji, gdje je individuum bio nesvjesno uronjen u zajednički život i interese), onda se može i neka stabilnost u pomanjkanju drugih struktura izgrađivati samo na individuumu, osobi. U tom smjeru idu uostalom već decenijima neprogramatski napori. Isticanje individuumu ne znači ovdje sebičnost, nego samo svjesno prihvatanje nekih vrednota koje su se nekada primale kao nešto zajamčeno i samo po sebi razumljivo, jer su ih podržavale same strukture društva. Danas ih više ne možemo uvjerljivo motivirati izvan područja osobe.

Poznato je da se osoba definira: *naturae rationalis individua substantia*. Pojam naznačuje nešto čemu pripada biti u sebi — *substantia* — nešto što je nosilac djelovanja: što stoji u sebi, što je istovjetno, jedno sa samim sobom, što je vjerno, trajno, postojano. Individuum je ono što je nepodijeljeno u sebi, dakle cjelovito, i odijeljeno od drugih, dakle samostojno, autonomno. Racionalni individuum znači svijest o sebi, samosvijest, slobodu i odgovornost, biti gospodar svojih čina, uzrok u pravom smislu riječi. Ljudska osoba nije jednostavno savršena, ona je u neprestanom nastajanju, trudi se da se sabere, da sebe dobije

u vlast, da nadvlada iracionalno, opće, da ne bude dio. Spoznati racionalno znači svesti neko mnoštvo na jedno, na jedan pojam: osoba je uvijek sintetička, nastoji sve sjediniti u sebi, ima »razumijevanja«. Osoba ima savjest, a savjest nije neki osjećaj, nego sud razuma o konkretnom djelu po načelima. Osoba je inicijativna, kreativna. Osoba zna što čini i zašto čini.

Ako dakle razvoj današnjeg čovjeka ide nekako u tom smjeru, onda se mogu samo te tendencije iskoristiti da se uvede ili osigura stabilnost obitelji ili stvori nešto što bi možda bilo stabilnije od današnje obitelji i pružalo joj nutarnji i vanjski potporanj.

Mislim da se, ako govorimo o kršćanstvu, na neki način upravo tom prilikom može govoriti o revoluciji individualnosti, osobnosti. U prirodi je tek vrsta na neki način vječna. Uvijek se bez posebne teškoće žrtvuje pojedinac da bi se sačuvala vrsta. To se i u ljudskoj prirodnoj strukturi obitelji osjeća kad se govori o krvi, o običajima i sl. Individuum je tu manje ili više podređen grupnim interesima i ima mu života samo unutar tih interesa. Kod krvne osvete npr. — kako smo već spomenuli — ne gleda se uopće individuum, glavno je da je netko od druge grupe ili obitelji, od druge krvi. Subjekt djelovanja je grupa, a ne neki njezin član.

Kršćanstvo naprotiv valorizira individuum i otklanja obitelj takvoga tipa. Kršćani nisu rođeni »iz krvi«. Najbolji izraz nezamjenljive vrijednosti pojedinca jest nauk o vječnom životu pojedinca, a ne tek vrste. Vrsta i krv kao takvi nemaju više vrijednosti pred univerzalnošću kršćanskoga poziva koji je upućen svim ljudima: nema više Židova ni Grka, slobodnoga ni roba, muško ni žensko. Bog stvara pojedinačnu dušu: sve ručni rad, a ne serijska proizvodnja. Pred Bogom su ljudi nezamjenljivi. Zato je u kršćanstvu osoba nepovrediva, neizmjerne vrijednosti, jer je za svaku pojedinu Krist svoju krv prolio.

No zato se i kršćanska Božja obitelj, zajedništvo u Duhu, može graditi tek s ovu stranu osobe. Kršćanstvo ne može biti etnički privjesak koji samo zamjenjuje prirodnu religiju i koji bi trebao pridonijeti kulturnoj zbijenosti velike biološke obitelji. Obiteljsko zajedništvo kršćana, Crkva, kreće se tu nekim novim koordinatama. Ona ne može počivati na prirodnim silama obitelji, nego mora biti nova obitelj. Zato i Krist odbacuje isključivu važnost prirodnih veza obitelji u kraljevstvu Božjem: tko su moja majka i moja braća? Neprijatelji su čovjeku njegovi domaći.

Ako dakle gledamo na krizu Crkve ukoliko se ona može formulirati na koordinatama obitelji, onda bi trebalo biti jasno da bi Crkva najprije trebala funkcionirati kao prava obitelj, tj. grupa ljudi koji su povezani intimnošću života (»brat, Otac na nebesima«), zajedničkim interesima i ciljevima (kraljevstvo Božje na zemlji i na nebu) i koja se sama reproducira (naviještanje evanđelja). Ta bi nova obiteljska veza trebala prožeti prirodnu obitelj u bilo kojem obliku ona postojala, ali se ne može oslanjati isključivo na prirodne tendencije kontinuiteta te prirodne obitelji, jer će inače izginuti s takvom obitelji. Da su u tu svrhu potrebne konkretne promjene u Crkvi i u glavama i srcima vjernika koje vrlo duboko zasijecaju u njihov život, to je izvan svake sumnje. Kakve se šanse danas pružaju za takve promjene, to je drugo pitanje. Či-

njenica je da je prva kršćanska zajednica bila ne samo zajednica nekog teoretskog ispovijedanja ili matične knjige, nego zajednica života koja je išla sve do zajedništva materijalnih dobara, jer i ta dobra dobrano pripadaju u ljudski način života. I danas još vidimo da se dezorganizaciji najžilavije opiru redovničke obitelji, samo što se i one za svoju reprodukciju obraćaju prirodnoj obitelji, tj. ne prave konvertite, nego uzimaju nove članove iz tekuće obiteljske produkcije kršćana.

Ako se smije dati kakav projekt (teolozi su tu da ga predlažu), čini se da se nova zajednica može graditi i danas samo oko životnih interesa ljudi (koji nipošto nisu samo materijalni). Krist napokon obećaje pravi život, a njegov je Otac izvor samoga života. A što je život, to donekle znamo. No ako životni zahtjevi sve više iznose na površinu osobu, onda bi baš kršćanstvo, koje u tom smislu ima stanovitu prednost, moralo upotrijebiti te svoje snage da to što spontano izlazi sve više na vidjelo (tu smo nekako u sličnim prilikama kao u kasnom srednjem vijeku) potpomogne da se razvije u potpunosti. Ako naše obitelji za svoju stabilnost imaju potrebu za sve izgrađenijim osobama, koje će u nestabilnosti modernog života znati dati okosnicu drugomu i drugima, onda bi valjalo upotrijebiti u odgoju sve da se izgrade i potpomognu takva nastojanja. Onda bi i principi i metode religiozne pedagogike morali biti usmjereni u tom smislu. Ponavljati priču kako je nekoć bilo ljepše znači samo potihom priznavati svoju nemoć. Treba iskoristiti današnje izgleda i mogućnosti. Tko stavlja ruku na plug, ne vraća se pogledom unazad.

Možda bi još mnogo toga detaljnije trebalo reći o pedagogiji osobnosti, jer se kod nas vrlo malo svjesno odgaja, no ovdje nije mjesto za to. Znamo da je stvaranje novog zajedništva, zajedništva osoba dubokih zajedničkih interesa, gotovo utopistički zahtjev, jer se čini da usprkos teoretskim zahtjevima nitko u tom smjeru nema ništa konkretno u ruci a na osnovi prirodnih principa nije sigurno koliko je to u današnje vrijeme moguće. No nadati se smijemo. Valja neke stvari otvoreno i reći da ne bismo napokon samog varali same sebe.